

ДІЯЛЬНІСТЬ ІМПЕРАТОРСЬКОГО РОСІЙСЬКОГО ТЕХНІЧНОГО ТОВАРИСТВА З РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ У ПРИЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ СЕРЕДИНИ 1890-х рр.

В. А. Добровольська

Херсонська державна морська академія

viado@ukr.net

ORCID: 0000-0002-5262-7425

Researcher ID: G-4942-2019

Ключові слова: Російське технічне товариство, Миколаївське відділення, Херсонська губернія, промисловість, суднобудування, комісія, технічна освіта, училище.

У статті досліджується діяльність Імператорського Російського технічного товариства та його Миколаївського відділення у середині 1890-х рр. з розвитку спеціальної технічної освіти та зі створення в місті Миколаєві Херсонської губернії технічного училища. Проаналізовано засади діяльності ІРТТ зі створення загальноосвітніх училищ для дітей робітників, а також загальноосвітні недільно-вечірні класи для освітньої та технічної підготовки робітників і ремісників. Результати вивчення стану розвитку промисловості та сільського господарства на території Херсонської губернії потребували створення в місті Миколаєві технічного навчального закладу. Миколаївське відділення ІРТТ взяло на себе розробку питання про створення в місті такого навчального закладу.

ACTIVITIES OF THE IMPERIAL RUSSIAN TECHNICAL SOCIETY FOR THE DEVELOPMENT OF VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION IN THE BLACK SEA REGION IN THE MIDDLE OF 1890s

V. Dobrovolska

Kherson State Maritime Academy

Key words: Russian technical society, Mykolayiv branch, Kherson province, industry, shipbuilding, commission, technical education, school.

The article examines the activities of the Imperial Russian technical society and its Nikolaev branch in the mid-1890s on the development of special technical education and the establishment of a technical school in Mykolayiv, Kherson province. It was found that the IRTS had a Standing Committee on Technical Education, which laid the foundations for an organized study of the problem of vocational training of factory workers. IRTS established secondary schools for the children of workers, as well as general Sunday-evening classes for educational and technical training of workers and artisans.

A significant role in the formation of the state, both industrial and agricultural in future, was assigned to the industrial development of the Black Sea-Azov region in general, and the Ukrainian cities Kherson and Mykolayiv in particular. Their prospects to turn from an agrarian region into an industrial-agrarian one began to emerge clearly in the last quarter of the 19th century. The Mykolayiv branch of IRTS undertook a creation of technical educational institution in the city. The results of the study on the level of development of industry and agriculture in Kherson province required the creation of a technical educational institution. The thorough approach of the Commission to the question of opening an average mechanical and technical school in Mykolayiv consisted also in studying the conditions for practical training of future experts, possibilities of their employment and material maintenance. The work, done by the commission, and the prepared materials eloquently testified that Mykolayiv had such conditions and opportunities. It was found out that the Mykolayiv branch of IRTS had developed plans for theoretical and practical training of specialists in the field of mechanical and technical knowledge, shipbuilding and agricultural engineering. The school curriculum was prepared in order to develop special theoretical knowledge and practical skills for 4 years.

У сучасних умовах розвитку інформатизації та комп'ютеризації складно уявити, яких зусиль суспільної думки та діяльності потребувалося для стимулювання науково-технічного прогресу в останній чверті XIX ст. Скасуванням кріпосного права в Російській імперії у 1861 р. було створено умови для вільного розвитку виробничих відносин, промисловості, транспорту та сільського господарства. Їх поступальне зростання вимагало розвитку освіти, науки та культури. Важливим наслідком цих соціальних трансформацій ставало зростання чисельності інтелігенції, професіоналізм і творча активність якої перетворювалися у ключовий чинник прогресу всіх сфер економіки та культури. Одним із проявів зростаючої активності тогочасної інтелігенції стала поява в пореформений період її громадських організацій економічного, технічного та культурного характеру, які стимулювали розвиток освіти, науки, техніки та промисловості. Провідну роль у цьому процесі відіграло Імператорське Російське технічне товариство.

Історія становлення та розвитку Імператорського Російського технічного товариства (далі ІРТТ) та його відділень, особливо їх просвітницька діяльність, хоча й отримали певний розвиток у науковій літературі, але й на сьогодні в ній існують достатньо значні лакуни. Зокрема, просвітницька діяльність регіональних відділень в Україні російськими авторами висвітлена лише у загальних рисах, або й зовсім не розглядалася¹. Значно більший внесок у дослідження зазначеного напрямку діяльності відділень ІРТТ на українських територіях зроблено в працях окремих вітчизняних істориків радянської доби, де в узагальненому вигляді розглядається діяльність низки навчальних закладів для робітників, утворених відділеннями ІРТТ в Україні, в тому числі й Мико-

лаївським². У дослідженнях сучасних українських істориків періоду незалежності³ більш ретельно досліджена діяльність практично всіх навчальних закладів Харківського та Катеринославського відділень ІРТТ⁴, безпосередньо навчальній діяльності Миколаївського відділення РТТ присвячена стаття І. Демуз⁵. Тим не менше, значна кількість питань організації просвітницької діяльності відділень ІРТТ міст Північного Причорномор'я залишаються не вивченими і не з'ясованими. На вивчення окремих з цих питань й спрямовано наше дослідження.

Метою нашої статті є аналіз і висвітлення діяльності Імператорського Російського технічного товариства та його Миколаївського відділення з теоретичних і практичних питань організації професійно-технічної освіти.

Російське технічне товариство було засновано указом імператора Олександра II в Санкт-Петербурзі 22 квітня 1866 р. Перше відділення РТТ в Україні було створено в 1869 р. у Миколаєві з ініціативи інженера-техніка К.П. Селезньова та за підтримки директора гідрографічної частини в Миколаєві капітаном першого рангу В.І. Зарудним, його помічником з технічної частини капітан-лейтенантом М.І. Ільїним⁶. Основною метою діяльності Російського технічного товариства та його відділень проголошувалося всебічне сприяння промислового та технічного розвитку Ро-

¹ Филиппов Н. Г. Русское техническое общество (1866 – 1905 гг.): Автореф. дисс.... канд. ист. наук. М., 1965. 19 с.; Филиппов Н. Г. Научно-технические общества России (1866–1917 гг.): Учебное пособие. Москва, 1976. 214 с.; Карелин В. А. Русское техническое общество и проблема подготовки квалифицированных фабрично-заводских рабочих в России (1866–1890 гг.): Автореф. дис.... канд. ист. наук. Л., 1995. 20 с.; Карелин В. А. Школы русского технического общества для рабочих и их детей // Советская педагогика. 1990. № 2. С. 114–120.; Рыжов С. Д. Просветительская деятельность постоянной комиссии по техническому образованию Русского технического общества // Этносоциум и межнациональная культура. 2013. № 6 (60). С. 82–89; Кузьмина О. В. К вопросу о подготовке квалифицированных кадров для русской промышленности на рубеже XIX–XX вв. (Съезд русских деятелей по профессиональному и техническому образованию) // Научно-технический вестник Санкт-Петербургского государственного университета информационных технологий, механики и оптики. 2010. № 4 (68). С. 113–116.

² Демченко Т. П. Діяльність Київського відділення Російського технічного товариства (1870–1914) // Український історичний журнал. 1981. №9. С. 78–81; Демченко Т. П. Мережа освітніх закладів, утворених на Україні відділеннями Російського технічного товариства // Вітчизняна історія. Історичні дослідження: Республіканський міжвідомчий збірник. 1982. № 8. С. 99–107.

³ Савчук В. С. Первые инженерные собрания и общества в Российской империи // Вопросы истории естествознания и техники. 1992. №1. С.51–55; Грицюта О. О. Роль механіко-будівного відділу Київського відділення Російського технічного товариства у розгортанні наукових досліджень в галузі залізничного транспорту: автореф. дис. ... канд. іст. наук. К., 2010. 20 с.; Гузенко Ю. І. Миколаївське відділення Імператорського Руського технічного товариства у 90-х рр. XIX ст. // Наукові праці. 2006. Том 48. Вип. 35. Історичні науки. С. 80–84.

⁴ Кушлакова Н.М. Науково-технічні об'єднання промислових регіонів України (1870–1917): монографія. Павлоград. Арт-Синтез-Т. 2016. С. 450–523.

⁵ Демуз І. О. Діяльність вечірніх і недільних класів технічного креслення і малювання для дорослих ремісників у 1895–1907 рр. при Миколаївському відділенні Імператорського російського технічного товариства // Література та культура Полісся. 2012. Вип. 71. С. 264–273.

⁶ Краткий исторический очерк основания и деятельности Николаевского отделения Императорского Русского технического общества // Записки Николаевского отделения Императорского Русского технического общества. № 1. Николаев, 1904. С. 9.

сійської імперії. У 1874 р. за заслуги перед промисловістю та за сприяння у розвитку технічної освіти Товариство було удостоєне звання Імператорського і особистого патронажу глави держави. За увесь період свого існування (1866–1929 рр.) ІРТТ об'єднувало більше 10 тис. осіб, мало у своєму складі 16 відділів, 40 місцевих відділень у промислових містах та адміністративних центрах по всій країні, під його протекторатом перебувало біля 60 шкіл та училищ⁷.

Переслідуючи головну мету – сприяння розвитку техніки і промисловості – Імператорське Російське технічне товариство стало провідником внутрішньої політики царського уряду, який став на шлях реформ після 1861 р., у тому числі й у сфері освіти. При Російському технічному товаристві діяла Постійна комісія з технічної освіти, створена 15 травня 1868 р. Її першим головою став Е. М. Андреев, з часом його на цій посаді замінив О. Г. Неболсин. Цією Комісією було закладено основи організованому вивченню проблеми професійно-технічної підготовки кадрів фабрично-заводських робітників. Така потреба була викликана стрімким промисловим розвитком держави. За ініціативи Постійної комісії з технічної освіти, ІРТТ піднімало клопотання перед царським урядом про розроблення заходів з розвитку в державі професійно-технічної освіти. Розробляючи питання змісту, методів та організації загальноосвітньої й професійно-технічної підготовки робітників, їх теоретичного і виробничого навчання, Комісією збиралася й аналізувалася вся інформація, що стосувалася досвіду розвитку професійно-технічної освіти в Російській імперії та за кордоном.

Початок створення Постійною комісією технічних училищ Імператорського Російського Технічного товариства відносять до 1871 р. Станом на 1881 р. Комісією було створено 12 таких училищ. На середину 1890-х рр. їх налічувалося уже 37 з бюджетом у 80 тис. крб. Особовий склад цих училищ нараховував більше 200 осіб педагогічного персоналу та 3336 учнів. Крім того, Комісія володіла шкільним і запасним капіталом у сумі 27 тис. 951 крб. та спеціальним капіталом на суму 35 тис. 703 крб.⁸

Діяльність Постійної комісії з технічної освіти виходила за межі її назви та завдань. Ситуа-

ція, яка складалася в Російській імперії з освітою взагалі, вимагала від Комісії відійти від своєї первісної програми та своїх прямих обов'язків і зосередити увагу на питаннях поширення початкової грамотності, сприяти загальній освіченості молоді. Такі дії були пов'язані з відсутністю достатнього контингенту слухачів, які б могли стати учнями технічних шкіл. Тому існуюча на той час ситуація масової безграмотності населення спонукала Постійну комісію з технічної освіти зайняти позицію з вироблення саме такої політики, за якої більшість її училищ мали б загальноосвітній характер. Виходячи з цієї ситуації, більша частина бюджету Комісії витрачалася саме на створення шкіл і класів загальноосвітнього характеру. Власне кажучи, із 37 існуючих на той час училищ, лише 3, які були засновані у період 1871–1884 рр., могли бути названі технічними. Їх бюджет складав 26% від загального бюджету училищ⁹.

У справі поширення спеціальних технічних шкіл діяльність Комісії не зовсім відповідала поставленим перед нею завданням. Для повної реалізації її програми бракувало достатньої кількості матеріальних засобів, спостерігалось відставання у розробці планів спеціальних технічних училищ. Причини цих проблем крилися, в першу чергу, у фінансово-матеріальних можливостях Комісії. На порядку денному стояли питання належного матеріального забезпечення численного педагогічного персоналу, облаштування бібліотек, оснащення кабінетів та майстерень для проведення практичних занять, організація практичної діяльності учнів, прилаштування їх на фабрики та заводи тощо. Усі ці нагальні проблеми турбували Комісію, однак були безрезультатними через постійний брак фінансування.

Сформований для такої кількості технічних шкіл бюджет у розмірі 80 тис. крб. був мізерним. Члени Комісії з технічної освіти звертали увагу на той факт, що у його формуванні практично не брали участі власники фабрик і заводів, відсутні були приватні інвестиції. Зазначена вище сума надходжень у розмірі 80 тис. крб. на утримання училищ була сформована з наступних джерел:

1. Від Міністерства Народної освіти – 17 тис. крб.
2. Від державних установ – 26 тис. 2341 крб.
3. Від міст та громадських товариств – 4 тис. 400 крб.
4. Від приватних установ та осіб – 26 тис. 794 крб.
5. Від публічних лекцій та плати за навчання – 3 тис. 575 крб.¹⁰

⁹ Там само. С. 3.

¹⁰ Там само.

⁷ Кричко В.А. Продолжая традиции: к 125-летию Русского технического общества. М.: Знание, 1991. С. 7.

⁸ Триполитов М.Н. Попечительство о школах Императорского Русского технического общества. СПб.: Тип. И.Н. Скороходова, 1896. С. 2.

Програма і завдання діяльності Постійної комісії з технічної освіти у питаннях створення IPTT училищ були затверджені «Височайшим положенням» Державної ради Російської імперії 25 травня 1882 р. Вищий законодавчий орган держави дозволяв товариству організовувати училища при заводах і фабриках, а також у місцевостях з високою концентрацією фабрично-заводських робітників, ремісників та їх дітей. IPTT створювало загальноосвітні училища для дітей робітників, а також загальноосвітні недільно-вечірні класи для робітників та ремісників з метою поширення серед них освіти та технічних знань. Такі училища ділилися на дві категорії: а) спеціальні школи та класи: технічні, ремісничі, малювання, креслення, з різних видів виробництва з особливими, за потреби, навчальними майстернями та б) загальноосвітні школи – з курсом початкового загального і елементарного технічного навчання. Курс загальноосвітніх шкіл мав бути не нижче встановленого для однокласних народних училищ Міністерства народної освіти (далі – МНО), а об'єм викладання загальноосвітніх предметів в спеціальних класах і школах мав бути не нижчим двокласних народних училищ того ж відомства.

«Височайшим положенням» МНО було затверджено також Статут училищ, що створювалися Імператорським Російським технічним товариством, а також правила та програми викладання в цих училищах і класах для дітей обох статей та для дорослих робітників. Зрозуміло, що дитячі класи мали бути лише загальноосвітніми. Для робітників викладання здійснювалося в чотирьох класах – двох загальних і двох спеціальних. У спеціальних класах, окрім загальноосвітніх предметів, викладалася фізика, механіка, хімія, а також продовжувався курс малювання та креслення.

Річ у тім, що ситуація, яка склалася на початку 1880-х рр., демонструвала відставання рівня освіти населення, особливо робітників, від рівня технічного розвитку країни. Робітники навіть великих фабрик і заводів не мали елементарної освіти, у переважній своїй більшості були цілком безграмотними. Число тих робітників, які закінчили курс не лише в двокласному, а хоча б в однокласному училищі, було незначним. Тому надавати їм хоча б елементарні технічні знання було практично неможливо. Оскільки на Імператорське Російське технічне товариство покладалися завдання облаштування технічних училищ при заводах і фабриках у місцевостях, заселених робітниками, з метою поширення серед них технічних знань, то Постійна Комісія з технічної освіти

брала на себе зобов'язання надання їм спочатку загальної освіти, яка мала стати підґрунтям для отримання ними в перспективі і технічних знань. Відкриття таких шкіл не могло створювати конкуренцію освітній діяльності міських органів влади, оскільки в містах відкривалося дуже мало шкіл і вони не задовольняли зростаючі потреби населення. Відкриваючи училища при фабриках або в місцевостях, заселених робітниками з цих фабрик і заводів, стояло питання про створення умов для надання освіти якомога ширшому колу населення: забезпечення загальною освітою дітей робітників, підлітків та дорослих працівників. Фактично, у цей період приходило розуміння і до фабрикантів, і до державних чиновників про необхідність освіти для робітників та їх дітей, які в перспективі стануть робітниками.

Стосовно відкриття недільних та вечірніх шкіл для робітників, тут виникала низка проблем. По-перше, робітники, після трудового дня, що тривав 14–16 годин, не дуже бажали відвідувати вечірні курси, та й на якість засвоєння тих знань впливали вік робітника та його фізичний стан. Крім того, практично всі робітники не мали елементарних знань, не вміли писати й рахувати, тому Постійній комісії з технічної освіти доводилося організовувати спочатку загальноосвітні класи для них. Чисельність робітників, які могли бути слухачами спеціальних технічних класів, була мізерною і тому Комісія не могла витратити незначні, у порівнянні з потребами, кошти на облаштування спеціальних технічних класів. Тому було прийнято рішення про відкриття загальноосвітніх вечірніх і недільних класів, до програми яких включали оглядові курси з надання хоча б елементарних знань з фізики, хімії, механіки. Після завершення навчання в цих класах стояло наступне питання про переведення таких учнів до класів з надання конкретних технічних знань.

З огляду на зростаюче значення освіти робітників не лише для їх інтелектуального розвитку, а й для успішного розвитку фабрично-заводської промисловості і для технічного вдосконалення виробництва, увага уряду зверталася на розробку нормативної бази для регулювання питань праці та навчання робітників, а також включення до плану промислової освіти в країні й питання облаштування недільних та вечірніх класів. З цією метою у вересні 1895 р. за розпорядженням Міністра народної освіти було відряджено управляючого Відділом промислових училищ, члена ради Міністерства народної освіти, таємного радника І. О. Анопова до різних міст імперії для вивчен-

ня потреб місцевої промисловості у питанні її кадрового забезпечення та, відповідно, освітніх запитів¹¹.

Під час цієї поїздки І. О. Анопов відвідав і Миколаїв, де 20–22 вересня 1895 р. провів нараду за участі міського голови, штатного наглядача повітового училища, директорів середніх навчальних закладів, а також керівника та окремих членів Миколаївського відділення Імператорського Російського технічного товариства. У ході засідання представник Міністерства звернувся з пропозицією до Миколаївського відділення ІРТТ взяти на себе розробку питання про створення в Миколаєві технічного навчального закладу. Ця ініціатива стала складовою загальних тенденцій, які намітилися у створення технічних навчальних закладів в різних регіонах держави. Подібні клопотання перед урядом піднімали уже такі міста, як Київ, який бажав відкрити політехнічний технікум, Одеса, яка клопоталася про відкриття технологічного інституту, а в Катеринославі переймалися організацією гірничого інституту¹². Такі прагнення місцевих властей та громадськості були наслідком тих соціально-економічних процесів, що отримали можливість розвиватися в пореформений період.

До справи вивчення питання зі створення технічного навчального закладу в Миколаєві взялися практично відразу. Уже 30 вересня 1895 р. відбулися загальні збори Миколаївського відділення ІРТТ, де було сформовано Особливу комісію для розробки питання створення в місті технічного училища. Склад комісії був досить авторитетним. До неї увійшли люди з ґрунтовними теоретичними знаннями у своїй справі та практичним досвідом. Очолив Особливу комісію директор місцевого реального училища І. О. Колосовський, секретарем було обрано викладача місцевої жіночої гімназії та інспектора класів технічного креслення й малювання для дорослих ремісників, члена Ради відділення Л. Л. Гавришова. До складу комісії увійшли: голова Миколаївського відділення Технічного товариства, начальник депо і майстерень Харківсько-Миколаївської залізниці, інженер-технолог Г. М. Теодорович; член ради відділення, інженер шляхів сполучення, начальник робіт Миколаївського порту Л. К. Юстусь; голова постійної комісії з технічної освіти при відділен-

ні, інженер-механік, начальник місцевого залізничного училища І. М. Юр'єв; член Ради відділення, корабельний інженер, будівельник міноносців для Чорноморського флоту К. П. Боклевський; корабельний інженер, начальник портової ремісничої школи Адміралтейства А. О. Терентьев; начальник Миколаївського залізничного училища, інженер-механік Д. О. Кір'янов, який увійшов до складу Комісії після смерті І. М. Юр'єва; інспектор Миколаївського залізничного училища Т. П. Громов та власник місцевого чавунно-ливарного заводу О. І. Уманський¹³.

Комісією було розроблено план роботи, ключовою позицією якого стало вивчення стану фабрично-заводського та промислового розвитку Чорноморсько-Азовського регіону загалом та Херсонської губернії і міста Миколаєва зокрема. Варто зазначити, що це був період в історії Російської імперії загалом, і України зокрема, коли внутрішня соціально-економічна ситуація та кон'юнктура зовнішньо-економічної діяльності вимагала розгортання фабрично-заводської промисловості та прискореного науково-технічного розвитку.

Значну роль у становленні держави як промислово-аграрної в перспективі відводили промислому розвитку Чорноморсько-Азовського регіону загалом, та українським містам Херсону і Миколаєву зокрема. Їх перспективи перетворитися з аграрного регіону у промислово-аграрний чітко почали вимальовуватися в останній чверті XIX ст. Ці перспективи ставали можливими завдяки покладам корисних копалин в регіоні, його близькості до теплих морів, тривалій навігації, яка могла забезпечувати швидке і дешеве пересування значних пасажиропотоків та вантажів. Великі землеволодіння та дефіцит робочої сили змушували великих землевласників застосовувати техніку в сільському господарстві, особливо в процесі оброки землі, очищення зерна тощо. Попит породжував пропозиції. Ситуація вимагала створення та розвитку в регіоні підприємств з виробництва сільськогосподарської техніки. Для реалізації цих завдань потрібні були технічно високоосвічені кадри.

На користь створення механіко-технічного училища в Миколаєві говорили і наступні дані. У покажчику фабрик і заводів Росії за 1894 р. під редакцією П. Орлова і С. Будагова, в Херсонській губернії тоді нараховувалося 517 заводів із виробництвом на суму 39 млн. 891 тис. крб. Серед 50 губерній європейської частини Російської ім-

¹¹ Записка о трудах Николаевского отделения Императорского Русского Технического Общества по вопросу об учреждении в г. Николаеве среднего технического училища. Николаев: Тип. А. Г. Шнейдера, 1898. С. 24.

¹² Там само. С. 25.

¹³ Там само. С. 4.

перії (окрім Фінляндії та Польської частини) Херсонська губернія займала 12 місце за кількістю фабрик і 9 місце за сумою виробництва. Виробництво ж Миколаївських як державних, так і приватних фабрик і заводів обчислювалося в сумі 8,5 млн. крб. Загальний оборот фабрик і заводів Херсонської губернії в сумі досягав 48,5 млн. крб. На 517 підприємствах Херсонської губернії працювало більше 20 тис. робітників, зокрема, на Херсонських підприємствах було зайнято 12 189 осіб, на Миколаївських – до 8 тис. осіб¹⁴.

З усіх 517 фабрик і заводів 68 відносилися до чавунно-ливарного і механічного виробництва з оборотом у 4 млн. 163 тис. крб. До їх складу входили 4 чавунно-ливарних заводи з виробництвом у 60 тис. крб., 23 машино-будівельних заводи з оборотом у 2 млн. 217 тис. крб., 20 підприємств з виробництва різних металевих виробів з оборотом у 368 тис. крб., 17 лісопильних з річним бюджетом у розмірі 1 млн. 371 тис. крб., 4 заводи з виробництва дроту і цвяхів з бюджетом у 147 тис. крб.¹⁵

Крім того, в Миколаєві знаходилися: Адміралтейство з чисельними окремими виробництвами з річним бюджетом у розмірі 2 млн. 888 тис. 362 крб., державний ракетний завод з бюджетом 125 тис. 457 крб., майстерня Харківсько-Миколаївської залізниці з виробництвом з бюджетом у 306 тис. крб., 9 чавунно-ливарних заводів і фабрик з виробництва сільськогосподарських знарядь з бюджетом на суму 856 тис. крб., Чорноморський механічний завод з виробництвом, бюджет якого становив 600 тис. крб., суднобудівельний і механічний заводи мали оборот в сумі 3,5 млн. крб. Загалом Миколаївське механічне виробництво мало коштів на суму 8 млн. 274 тис. 819 крб. Таким чином, Миколаїв на той час вважався найбільшим центром Херсонської губернії з механічного виробництва, а Херсонська губернія мала 20 заводів з виробництва сільськогосподарського реманенту і тримала перше місце серед усіх українських губерній¹⁶.

На річках Чорноморсько-Азовського регіону на той час використовувалося 1596 парусних суден та 124 парових. Це без врахування кораблів, що плавали в Азовському і Чорному морях. За даними П. Орлова і С. Будагова, Херсонська губернія

з містом Миколаєвом мала найбільш розвинену галузь суднобудування, ніж інші міста Чорноморсько-Азовського регіону. Як відомо, судна будуються там, де вони потім використовуються. Тому такі темпи технічного розвитку регіону вимагали постійного вдосконалення виробництва на основі нових технічних відкриттів, застосування двигунів. Виробництво та експлуатація технічних засобів вимагали також їх ремонту. Для вирішення цих завдань потрібні були фахівці з відповідними технічними знаннями.

Не дивлячись на стрімкий розвиток судноплавства півдня Російської імперії, тут не було жодного навчального закладу, де б готували фахівців-техніків з відповідної спеціальності. Наявні майстри були людьми неграмотними, не мали елементарних технічних знань, не вміли читати креслення. Їх ремесло успадковувалося від старшого покоління і не відповідало вимогам часу.

Усі ці дані, систематизовані та вивчені комісією, вказували на те, що Херсонська губернія загалом і місто Миколаїв зокрема посідали вагомe місце серед технічного виробництва півдня Російської імперії. Однак на державних та приватних підприємствах бракувало кваліфікованих кадрів з відповідною технічною освітою. Причиною цього називали вкрай незначне число в усій імперії технічних училищ. На той час в державі існувало 12 середніх технічних училищ, у тому числі три з механіко-технічною спеціалізацією, 81 навчальний заклад відносився до нижчих училищ¹⁷. За такого стану речей відкриття будь-якого нового технічного навчального закладу могло розглядатися як позитивний, своєчасний і корисний захід, особливо для таких тогочасних промислових регіонів, як Херсонська губернія.

Грунтовний підхід Комісії до вивчення питання відкриття в місті Миколаєві середнього механіко-технічного училища полягав і у вивченні умов для практичної підготовки майбутніх фахівців та можливостях їх працевлаштування, належного матеріального забезпечення. Пророблена Комісією робота та підготовлені матеріали красномовно засвідчували, що місто Миколаїв мало такі умови та можливості. Тут розміщувалося Адміралтейство з різноманітними видами виробництва, два великих заводи з механічним, суднобудівним і ливарним виробництвами, залізничні майстерні та підприємства з виробництва сільськогосподарської техніки. Відповідно, їх фінансовий стан дозволяв у перспективі матеріально забезпечувати своїх працівників, особливо з високим рівнем

¹⁴ Указатель фабрик и заводов Европейской России. Материалы для фабрично-заводской статистики / составили по официальным сведениям Департамента Торговли и Мануфактур П. А. Орлов и С. Г. Будагов. СПб.: Типография В. Кириш-баума, 1894. С. 154.

¹⁵ Записка о трудах Николаевского отделения... С. 5.

¹⁶ Там само. С. 6.

¹⁷ Там само. С. 10.

кваліфікації. Тим більше, що за своєю суттю, середні технічні училища готували помічників інженерів та інших вищих керівників промислового виробництва, які могли самостійно керувати нескладним фабрично-заводським виробництвом.

Для забезпечення навчального процесу комісією було сформовано навчальний план для усіх 4 класів, що включав вивчення основ математики, механіки, фізики, хімії, будівельної справи, креслення, малювання, основ суднобудування та пароплавної механіки, сільськогосподарського машинобудування, гідравліки, парових машин та газових двигунів. З гуманітарного циклу предметів передбачалося вивчення Закону Божого, законень, географії та основ політичної економії¹⁸. Практичні заняття мали проводитися у відповідно обладнаних майстернях училища (слюсарній, столярній, механіки, електротехніки та кузні) або безпосередньо на виробництві. Також було розроблено кошторис на будівництво приміщення училища та визначено його штати, кошти на які мали відпускатися з державного бюджету.

До училища мали приймати без вступних іспитів осіб, що отримали посвідчення про закінчення п'яти класів реального училища або іншого закладу середньої освіти. Навчальний рік мав тривати для учнів 1–3 року навчання з 1 вересня до 1 травня, 4 року – з 1 вересня до 1 квітня. Учні, які успішно завершили навчання в училищі, отримували звання механіка та атестати, які давали їм можливість бути управлінцями середньої ланки на підприємствах або вступати до вищих спеціальних навчальних закладів.

Робота Особливої комісії затягнулася на два роки і лише 15 листопада 1897 р. результати її діяльності були представлено на загальних зборах Миколаївського відділення ІРТТ. Члени комісії зішлись на тому, щоб піднімати клопотання перед компетентними органами в столиці про створення в місті Миколаєві механіко-технічного училища з умовою викладання в ньому на останньому курсі факультативних занять з основ суднобудування, сільськогосподарського машинобудування і пароплавної механіки. Як показують результати голосування членів комісії, питання було досить дискусійним. У результаті більшістю голосів (11 проти 8), рішення було прийнято на користь організації середнього механіко-технічного училища в Миколаєві¹⁹.

У 1901 р. МНО повідомило про заснування з червня наступного року вищезгаданого училища

чотирикласного типу. Вперше в історії міста цей заклад почав підготовку спеціалістів практичного кораблебудівельного напрямку²⁰. Сьогодні це машинобудівний навчально-науковий інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв).

Отже, створення та діяльність Постійної комісії з технічної освіти при Імператорському Російському технічному товаристві сприяла розгортанню технічних навчальних закладів у промислово розвинених регіонах. Діяльність же Особливої комісії Миколаївського відділення ІРТТ демонструє його помітну роль та зацікавленість у розвитку професійно-технічної освіти Півдня України, формуванні технічної інтелігенції, зростанні промислового потенціалу регіону.

¹⁸ Там само. С. 14.

¹⁹ Там само. С. 6

²⁰ Национальный университет кораблестроения имени адмирала Макарова: листая страницы истории / С. С. Рыжков, Б. А. Бугаенко, А. Ф. Галь. Николаев: НУК, 2013. С. 13.

References

- Demchenko T. P. Diialnist Kyivskoho viddilennia Rosiiskoho tekhnichnoho tovarystva (1870–1914) // Ukrainnyi istorychnyi zhurnal. 1981. No 9. pp. 78–81.
- Demchenko T. P. Merezha osvitenikh zakladiv, utvorenykh na Ukraini viddilenniamy Rosiiskoho tekhnichnoho tovarystva // Vitchyzniana istoriia. Istorychni doslidzhennia: Respublikanskyi mizhvidomchyi zbirnyk. 1982. No 8. pp. 99–107.
- Demuz I. O. Diialnist vechirnykh i nedilnykh klasiv tekhnichnoho kreslennia i maliuvannia dla doroslykh remisnykiv u 1895–1907 rr. pry Mykolaivskomu viddilenni Imperatorskoho rosiiskoho tekhnichnoho tovarystva // Literatura ta kultura Polissia. 2012. Vyp. 71. pp. 264–273.
- Fylyppov N. H. Russkoe tekhnicheskoe obshchestvo (1866–1905 hh.): Avtoref. dyss.... kand. yst. nauk. M., 1965. 19 p.
- Fylyppov N. H. Nauchno-tekhnicheskoe obshchestvo Rossyy (1866–1917 hh.): Uchebnoe posobie. Moskva, 1976. 214 p.
- Hrytsiuta O. O. Rol mekhaniko-budivnoho viddilu Kyivskoho viddilennia Rosiiskoho tekhnichnoho tovarystva u rozghortanni naukovykh doslidzhen v haluzi zaliznychnoho transportu: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk. K., 2010. 20 p.
- Huzenko Yu. I. Mykolaivske viddilennia Imperatorskoho Russkoho tekhnichnoho tovarystva u 90-kh rr. XIX st. // Naukovi pratsi. 2006. Tom 48. Vyp. 35. Istorychni nauky. pp. 80–84.
- Karelyn V. A. Russkoe tekhnicheskoe obshchestvo y problema podhotovky kvalyfytsirovannykh fabrychno-zavodskykh rabochykh v Rossyy (1866–1890 hh.): Avtoref. dys... kand. yst. nauk. L., 1995. 20 p.
- Karelyn V. A. Shkoly russkoho tekhnicheskoho obshchestva dla rabochykh y ykh detei // Sovetskaia pedahohyka. 1990. No 2, pp. 114–120.
- Kratkyi ystorycheskyi ocherk osnovanyia y deiatelnosti Nykolaevskoho otdelenyia Ymperatorskoho Russkoho tekhnicheskoho obshchestva // Zapysky Nykolaevskoho otdelenyia Ymperatorskoho Russkoho tekhnicheskoho obshchestva. No 1. Nykolaev, 1904.
- Krychko V. A. Prodolzhaia tradytsyy: k 125-letyiu Russkoho tekhnicheskoho obshchestva. M.: Znanye, 1991. 63 p.
- Kuzmyna O. V. K voprosu o podhotovke kvalyfytsirovannykh kadrov dla russkoi promyshlennosti na rubezhe XIX–XX vv. (S'ezd russkykh deiatelei po professyonalnomu y tekhnicheskomu obrazovaniyu) // Nauchno-tekhnicheskyyi vestnyk Sankt-Peterburzhskoho gosudarstvennogo unyversyteta ynfomatsyonnykh tekhnolohiy, mekhaniky y optyky. 2010. No 4 (68). pp. 113–116.
- Kushlakova N.M. Naukovo-tekhnichni obiednannia promyslovykh rehioniv Ukrainy (1870–1917): monohrafiia. Pavlohrad. Art-SynteZ-T. 2016. pp. 450–523.
- Natsyonalnyi unyversytet korablestroeniia ymeny admyrala Makarova: lystaia stranytsy ystoryy / S. S. Ryzhkov, B. A. Buhaenko, A. F. Hal. Nykolaev: NUK, 2013. 63 p.
- Ryzhov S. D. Prosvetytelskaia deiatelnost postoiannoï komysyï po tekhnicheskomu obrazovaniyu Russkoho tekhnicheskoho obshchestva // Etnosotsyum y mezhnatsyonalnaia kultura. 2013. № 6 (60). pp. 82–89.
- Savchuk V. S. Pervye ynzhenerye sobranyia y obshchestva v Rossyiskoi ymperyy // Voprosy ystoryy estestvoznanyia y tekhniky. 1992. No 1. pp. 51–55.
- Trypolytov M.N. Popechytelstvo o shkolakh Ymperatorskoho Russkoho tekhnicheskoho obshchestva. SPb.: Typ. Y.N. Skorokhodova, 1896. 24 p.
- Ukazatel fabryk y zavodov Evropeiskoi Rossyy. Materyaly dla fabrychno-zavodskoi statystyky / sostavyly po ofytsyalnym svedeniyam Departamenta Torhovly y Manufaktur P. A. Orlov y S. H. Budahov. SPb.: Typohrafiia V. Kyrsh–bauma, 1894. 827 p.
- Zapyska o trudakh Nykolaevskoho otdelenyia Ymperatorskoho Russkoho Tekhnicheskoho Obshchestva po voprosu ob uchrezhdeniy v h. Nykolaev sredneho tekhnicheskoho uchylshcha. Nykolaev: Typ. A. H. Shneidera, 1898. 39 p.